

Entre sendas e algoritmos: autenticidade dixital e peregrinación no Camiño 2.0

— Memoria científico-técnica —

Diego Allen-Perkins

2025

Proxecto financiado pola VIII Convocatoria de Axudas á Investigación sobre
el Camiño de Santiago e das Peregrinacións

Cátedra del Camiño de Santiago e das Peregrinacións

Universidade de Santiago de Compostela

Título: Entre sendas e algoritmos: autenticidade dixital e peregrinación no Camiño 2.0

Investigador principal: Diego Allen-Perkins

Institución: Universidade de Santiago de Compostela, Departamento de Filosofía e Antropoloxía, Instituto de Investigación en Humanidades (iHUS)

Entidade financiadora: Cátedra Institucional do Camiño de Santiago e das Peregrinacións (USC)

Convocatoria: Axudas á Investigación 2025

Duración do proxecto: Setembro - novembro 2025

Área temática: Antropoloxía cultural, Estudos de relixión dixital, Patrimonio cultural

Data de entrega: 9 de decembro de 2025

Cita recomendada:

Allen-Perkins, D. (2025). *Entre sendas e algoritmos: autenticidade dixital e peregrinación no Camiño 2.0. Memoria científico-técnica*. Cátedra Institucional do Camiño de Santiago e das Peregrinacións, Universidade de Santiago de Compostela.

Nota do investigador principal

Este documento presenta a memoria científico-técnica completa do proxecto *Entre sendas e algoritmos: autenticidade dixital e peregrinación no Camiño 2.0*, desenvolvido ao longo de 2025 no marco das axudas á investigación da Cátedra Institucional do Camiño de Santiago e das Peregrinacións da Universidade de Santiago de Compostela. A investigación busca comprender como a mediación tecnolóxica reconfigura a experiencia contemporánea da peregrinación, combinando métodos etnográficos presenciais e dixitais para captar unha realidade cada vez máis híbrida. O traballo realizado sitúase na intersección entre antropoloxía, estudos sobre relixión dixital e investigación aplicada, coa vocación de contribuír tanto ao debate académico como á práctica reflexiva das comunidades peregrinas.

Resumo

Este proxecto examina en profundidade como a expansión das tecnoloxías móbiles, das redes sociais e das plataformas de planificación transforma hoxe a experiencia da peregrinación no Camiño de Santiago. Tradicionalmente asociado á desconexión, ao esforzo físico e á procura espiritual ou existencial, o Camiño convértese agora nun espazo intensamente mediado, no que os peregrinos negocian continuamente a súa relación coa tecnoloxía. A investigación aborda esta transformación desde unha perspectiva antropolóxica e multimodal, analizando como se constrúe a autenticidade nun contexto no que a experiencia presencial e a mediación dixital se superpoñen e conviven.

A través dunha combinación de etnografía dixital, entrevistas semiestruturadas, análise de foros e observación participante en Santiago de Compostela, identificáronse patróns de uso tecnolóxico, debates sobre a autenticidade, mecanismos de regulación da conexión e formas de narrar a experiencia peregrina en espazos dixitais.

Os resultados permiten formular o concepto de «liminalidade conectada», que describe esta modalidade híbrida de experiencia: un tránsito no que os límites entre presenza física, introspección, sociabilidade e conexión tecnolóxica se reconfiguran continuamente.

Palabras chave: Camiño de Santiago; autenticidade dixital; etnografía dixital; peregrinación; tecnoloxía; ritual; liminalidade conectada

Abstract

This project examines in depth how the expansion of mobile technologies, social media, and planning platforms is transforming the contemporary pilgrimage experience on the Camino de Santiago. Traditionally associated with disconnection, physical effort, and spiritual or existential quest, the Camino has now become an intensely mediated space where pilgrims continuously negotiate their relationship with technology. The research addresses this transformation from an anthropological and multimodal perspective, analyzing how authenticity is constructed in a context where face-to-face experience and digital mediation overlap and coexist.

Through a combination of digital ethnography, semi-structured interviews, forum analysis, and participant observation in Santiago de Compostela, patterns of technological use, debates about authenticity, mechanisms for regulating connection, and ways of narrating the pilgrim experience in digital spaces were identified.

The results allow us to formulate the concept of «connected liminality», which describes this hybrid modality of experience: a transit in which the boundaries between physical presence, introspection, sociability, and technological connection are continuously reconfigured

Keywords: Camino de Santiago; digital authenticity; digital ethnography; pilgrimage; technology; ritual; connected liminality.

Contido

0. Introducción	1
1. Antecedentes e estado da cuestión	2
2. Hipótese de partida	4
3. Obxectivos do proxecto	5
3.1. Obxectivo xeral.....	5
3.2. Obxectivos específicos	5
4. Metodoloxía.....	7
4.1. Enfoque xeral e fundamentación etnográfica	7
4.2. Etnografía dixital.....	8
4.3. Análise de foros e redes sociais	8
4.4. Entrevistas semiestruturadas	9
4.5. Observación participante en Santiago de Compostela	10
4.6. Tratamento e análise dos datos	10
4.7. Consideracións éticas	11
5. Resultados	12
5.1. Prácticas dixitais observadas	12
5.2. Discursos sobre autenticidade.....	13
5.3. Estratexias de regulación da conexión	14
5.4. Dinámicas comunitarias e interacción social	15
5.5. Cara a unha conceptualización da liminalidade conectada	16
6. Discusión.....	18
6.1. Liminalidade conectada	18
6.2. Autenticidade como práctica ética e non como esencia.....	19
6.3. Narrativa dixital e «identidade peregrina».....	19

6.4. Tecnoloxía como reguladora da incerteza	20
6.5. Comunidades híbridas e socialización normativa.....	20
6.6. Transferibilidade e comparación con outros contextos rituais	21
6.7. Síntese: conexión e desconexión como negociación continua.....	21
7. Difusión académica e transferencia.....	22
7.1. Publicacións académicas	22
Artigo científico en <i>Social Sciences</i>	22
Comunicación a congreso internacional.....	23
Capítulo de libro enviado á editorial Dykinson.....	24
7.2. Materiais de difusión	24
Guía de campo para peregrinos e peregrinas	24
Perfís en Instagram e Facebook	25
7.3. Impacto da difusión.....	25
8. Conclusións	26
Bibliografía.....	28
Anexos	35
Anexo I. Descrición das persoas peregrinas participantes no estudo	35
Anexo II. Guion da entrevista semiestruturada	44
Anexo III. Guía.....	47

0. Introducción

O Camiño de Santiago constitúe un dos fenómenos culturais, espirituais e turísticos máis relevantes da Europa contemporánea. Aínda que historicamente vinculado á peregrinación cristiá, na actualidade converteuse nun espazo plural no que converxen motivacións espirituais, recreativas, identitarias, terapéuticas e estéticas (Frey, 1998; Lois-González & Santos, 2015). Esta diversidade non só redefine quen peregrina, senón tamén como se peregrina. Un elemento central desta transformación é a crecente presenza das tecnoloxías dixitais, que mediatizan tanto a experiencia da viaxe como a súa planificación, rexistro, interpretación e memoria.

A expansión global dos *smartphones*, das redes sociais e das plataformas de navegación condiciona profundamente a forma en que os peregrinos e peregrinas contemporáneas se relacionan co territorio, cos outros e consigo mesmos (Campbell & Evolvi, 2020). O que outrora implicaba separación física e simbólica da rutina cotiá —unha suspensión das obrigas, responsabilidades e comunicacións— caracterízase agora pola continuidade da conexión. Isto dá lugar a formas de participación híbridas, que combinan a experiencia corporal e o tránsito ritual co intercambio constante en liña, a produción de imaxes, a escritura de diarios dixitais e a pertenza a comunidades virtuais (Innocenti, 2023).

Esta transformación xera tensións entre ideais tradicionais da peregrinación —esforzo, silencio, austeridade, simplificación, introspección— e as prácticas dixitais que se espallan entre as peregrinas: uso intensivo de GPS, consultas en tempo real, fotografías constantes, publicación de avances diarios, interacción con audiencias externas ou dependencia das valoracións de plataformas colaborativas. Máis que substituír a experiencia, a tecnoloxía intégrase nela de múltiples maneiras, ás veces potenciándoa e outras regulándoa.

Neste contexto, este proxecto procura comprender como os peregrinos e peregrinas negocian a súa relación coa tecnoloxía ao longo do Camiño, como articulan

discursos e prácticas arredor da autenticidade e de que forma constrúen experiencias significativas nun escenario altamente mediado. A pregunta central que orienta o estudo é: *cómo se reconfigura a experiencia ritual da peregrinación cando a conectividade permanente se volve estrutural?*

Para abordar esta cuestión, adopouse unha metodoloxía etnográfica multimodal que combina observación participante, etnografía dixital, entrevistas semiestructuradas e análise discursiva en foros e redes sociais. Esta aproximación permite captar non só o que as persoas que peregrinan fan no territorio físico, senón tamén o que comunican, regulan, comparten e negocian nos espazos dixitais. A hibridación metodolóxica resulta imprescindible para estudar un fenómeno que se desenvolve simultaneamente en ambos niveis.

A memoria que segue detalla o proceso completo de investigación, os medios humanos e materiais empregados, así como os resultados obtidos. Inclúe tamén unha discusión conceptual que culmina na proposta da noción de liminalidade conectada, entendida como unha modalidade contemporánea da peregrinación na que a conexión non elimina a liminalidade, senón que a reconfigura a través de negociacións continuas entre presenza e distancia, silencio e comunicación, experiencia e representación.

1. Antecedentes e estado da cuestión

Os estudos sobre a peregrinación teñen unha longa tradición na antropoloxía. A obra de Victor e Edith Turner (1978) marcou un punto de inflexión ao conceptualizar a peregrinación como un proceso liminal inserido na estrutura dos ritos de paso descrita por Van Gennep (1960). Este modelo entende a peregrinación como un tránsito entre unha separación inicial, un período liminar de transformación e unha reintegración final. A liminaridade caracterízase pola suspensión de roles sociais, pola emerxencia de relacións máis igualitarias e pola apertura á reflexión e ao cambio interior (Turner, 1969).

A conceptualización clásica da peregrinación como un espazo de desconexión —do tempo ordinario, das obrigas e das comunicacións habituais— mantivo unha forte influencia ao longo das décadas. A eliminación das mediacións tecnolóxicas e das distraccións externas considerouse durante moito tempo unha condición para a autenticidade da experiencia (Cohen, 1988). Neste sentido, a autenticidade foi historicamente asociada á austeridade, ao esforzo e á renuncia, elementos entendidos como catalizadores espirituais e existenciais.

Con todo, a bibliografía contemporánea cuestionou progresivamente estas visións esencialistas, resaltando que a autenticidade é unha categoría socialmente construída e contestada, máis que unha esencia intrínseca (Handler & Saxton, 1988; Lindholm, 2008). Traballos sobre turismo e mobilidade introduciron matices fundamentais como o concepto de autenticidade existencial (Wang, 1999), que despraza a atención desde o obxecto auténtico cara á experiencia sentida como tal polo individuo.

O desenvolvemento de tecnoloxías móbiles transformou profundamente as dinámicas da peregrinación. Estudos recentes documentan como o uso de dispositivos dixitais erosiona parcialmente a separación simbólica que caracterizaba o tránsito liminar, introducindo o que Gergen (2002) denomina *presenza ausente*: estar fisicamente nun lugar mentres a atención se distribúe a través de múltiples canles de interacción. Frey (2017) describe esta transición no Camiño como o *Smart Camino*, un escenario no que o tránsito físico convive cun fluxo continuo de comunicacións, planificación dixital e narración pública da experiencia.

Xunto a isto, xorden debates intensos nas comunidades peregrinas sobre o que se considera auténtico ou inauténtico, onde categorías como *peregrino* e *turigrino* funcionan como marcadores morais e mecanismos de regulación social. Os foros en liña e as redes sociais amplifican estes debates, converténdose en espazos centrais para a negociación identitaria.

Ademais, a literatura recente sobre relixión e tecnoloxía introduciu conceptos clave para este proxecto, como a *hybrid authenticity* (Tran & Davies, 2024) e a categoría

de *networked religion* (Campbell, 2013), que permiten entender a espiritualidade dixital como unha extensión —e non unha negación— das prácticas presenciais.

O proxecto sitúase así nun punto de encontro entre tradición e tecnoloxía, contribuíndo cunha análise etnográfica que integra datos presenciais e dixitais para comprender como se reconfigura o sentido da autenticidade na peregrinación contemporánea.

2. Hipótese de partida

A hipótese central deste proxecto formula que *a mediación dixital non elimina a liminalidade asociada á peregrinación, senón que a transforma*, dando lugar a unha modalidade híbrida que require novas ferramentas conceptuais para ser comprendida.

En concreto, propóñese que:

H1. Os peregrinos e peregrinas contemporáneas empregan a tecnoloxía non só como ferramenta práctica, senón como mecanismo de construción de significado, regulación emocional, creación de comunidade e produción de autenticidade.

H2. A autenticidade no Camiño de Santiago xa non se define unicamente mediante ideais tradicionais (austeridade, esforzo, desconexión), senón mediante un conxunto de prácticas negociadas que combinan presenza física, experiencia corporal e xestión estratéxica da conexión dixital.

H3. A coexistencia entre tecnoloxía e experiencia peregrina produce unha forma de tránsito ritual que pode describirse como liminalidade conectada, na que os límites entre o aquí-e-agora e o alí-e-despois se dilúen a través de prácticas de documentación, comunicación e auto-narración.

H4. As discusións en liña —especialmente nos foros e redes sociais— funcionan como espazos normativos onde se definen, se cuestionan e se

lexitiman as distintas formas de ser peregrino, influíndo de maneira significativa nas prácticas e percepcións das persoas participantes.

A hipótese xeral que resume estes puntos é que a tecnoloxía non opera como unha interferencia, senón como un elemento constitutivo da experiencia do Camiño no século XXI, capaz de modificar pero tamén de reforzar procesos rituais e comunitarios.

3. Obxectivos do proxecto

Os obxectivos do proxecto estrutúranse en dous niveis: un obxectivo xeral, que orienta a finalidade central da investigación, e varios obxectivos específicos que permiten operacionalizar esa finalidade a través de tarefas concretas.

3.1. Obxectivo xeral

Analizar como a mediación dixital reconfigura a experiencia contemporánea do Camiño de Santiago, especialmente en relación coa construción da autenticidade, a vivencia da liminalidade e a participación en comunidades peregrinas tanto presenciais como virtuais.

3.2. Obxectivos específicos

OE1. Documentar as prácticas de uso tecnolóxico dos peregrinos ao longo do Camiño (aplicacións, dispositivos, plataformas, ritmos de conexión, formas de rexistro da experiencia). Este obxectivo permite identificar patróns de uso e crear unha base empírica sólida para comprender como a tecnoloxía se integra na práctica peregrina cotiá, desde a navegación ata a construción de memoria.

OE2. Analizar os discursos sobre autenticidade, esforzo, presenza e desconexión presentes nos foros, redes sociais e espazos dixitais vinculados ao Camiño de Santiago. A análise destes discursos revela os marcos normativos

e os procesos de negociación simbólica mediante os cales a comunidade peregrina define que prácticas son consideradas lexítimas ou auténticas.

OE3. Comprender como os peregrinos integran ou regulan a tecnoloxía na súa práctica diaria, identificando estratexias de negociación entre conexión e experiencia corporal. Explorar estas estratexias permite superar visións dicotómicas (conectado/desconectado) e entender a experiencia como un continuo dinámico de xestión atencional e emocional.

OE4. Examinar as interaccións cara a cara e en liña, identificando como se constrúen comunidades híbridas e como se producen procesos de apoio, acompañamento, avaliación moral e vixilancia social. Este obxectivo sitúa a dimensión comunitaria no centro, explorando como a tecnoloxía amplía, transforma ou tensiona as formas tradicionais de *communitas* peregrina.

OE5. Realizar entrevistas semiestruturadas para explorar as motivacións, percepcións, tensións e narrativas persoais dos peregrinos respecto ao uso da tecnoloxía e á súa relación coa autenticidade. As entrevistas permiten acceder ás interpretacións subxectivas e ás experiencias vividas, complementando a observación externa con voces directas dos protagonistas.

OE6. Desenvolver un marco conceptual que permita comprender a noción de liminalidade conectada como unha modalidade contemporánea da experiencia ritual. A formulación deste concepto constitúe unha achega teórica central do proxecto, capaz de dialogar con debates actuais sobre ritual, tecnoloxía e transformación persoal.

OE7. Integrar os datos cualitativos recollidos nunha análise comparada que explique como converxen —ou diverxen— os discursos dixitais e as prácticas presenciais ao longo do Camiño.

OE8. Difundir os resultados en formatos académicos e divulgativos, facilitando a transferibilidade do coñecemento a institucións, entidades culturais

e profesionais vinculados ao Camiño. A difusión ampla e accesible materializa o compromiso coa utilidade social da investigación antropolóxica.

Estes obxectivos permitiron estruturar o desenvolvemento do proxecto de forma coherente, favorecendo unha análise profunda e integradora das dimensións presenciais e dixitais da peregrinación actual.

4. Metodoloxía

A metodoloxía empregada neste proxecto responde á natureza complexa, distribuída e multimodal da experiencia contemporánea da peregrinación. Partindo dunha perspectiva antropolóxica, deseñouse unha estratexia de investigación que combina o traballo de campo presencial coa análise de prácticas e discursos producidos en espazos dixitais. Esta aproximación permite comprender non só o que os peregrinos fan e din no Camiño, senón tamén como constrúen, negocian e proxectan as súas experiencias en contornos en liña.

A metodoloxía estrutúrase en cinco compoñentes principais: (1) etnografía dixital, (2) análise de foros e redes sociais, (3) entrevistas semiestruturadas, (4) observación participante en Santiago de Compostela e (5) tratamento e análise cualitativa dos datos. Cada unha destas técnicas responde a unha dimensión complementaria da experiencia peregrina e contribúe a unha visión integral do fenómeno.

4.1. Enfoque xeral e fundamentación etnográfica

O proxecto adoptou unha perspectiva etnográfica que entende a peregrinación como un proceso social, simbólico e corporal que se estende simultaneamente en espazos físicos e dixitais. Tomáronse como referencia os traballos de Pink (2016) sobre etnografía multimodal, así como as contribucións de Hine (2015) sobre etnografía dixital e a investigación en liña. Isto permitiu formular un deseño metodolóxico flexible, iterativo e atento ás prácticas situadas dos participantes.

A aproximación etnográfica asumiu tres principios fundamentais:

- Co-presenza expandida: recoñécese que as persoas que peregrinan habitan ao mesmo tempo espazos materiais e virtuais, polo que a observación debía atender a ambos.
- Produción distribuída de significado: a experiencia da peregrinación constrúese tanto no camiño como nos intercambios en redes sociais, foros e plataformas colaborativas.
- Carácter narrativo da experiencia: a tecnoloxía non só rexistrou a experiencia, senón que moldeou a súa interpretación e memoria.

4.2. Etnografía dixital

A etnografía dixital desenvolveuse ao longo de toda a duración do proxecto e tivo como obxectivo documentar as prácticas tecnolóxicas, os discursos e os procesos de interacción en liña dos peregrinos e peregrinas.

Realizouse observación sistemática en:

- Instagram (*hashtags* relacionados co Camiño).
- Facebook (grupos temáticos).
- YouTube (videodiaris, canles de viaxe).
- *Blogs* persoais e diarios de peregrinos.

Recolléronse publicacións, debates, fotografías, comentarios e narrativas visuais, prestando atención aos seguintes aspectos:

- Formas de rexistro e presentación da experiencia.
- Estratexias de construción da autenticidade.
- Discursos sobre esforzo, dor, conexión, comunidade e moralidade.
- Interaccións entre peregrinos e audiencias externas.

4.3. Análise de foros e redes sociais

Os foros especializados constitúen espazos centrais para observar procesos de socialización, transmisión de normas, identificacións e xestión de expectativas. O proxecto realizou unha análise sistemática de caminodesantiago.me y gronze.com

Seleccionáronse fíos de discusión especialmente relevantes sobre temas como:

- Peregrino vs. *turigrino*.
- Uso de tecnoloxía, móbiles e *apps*.
- Planificación vs. improvisación.
- Experiencias de esforzo, dor ou sacrificio.
- Idea de autenticidade e desviación das normas tradicionais.

Cada conversa foi codificada segundo categorías temáticas e analizáronse as dinámicas discursivas.

4.4. Entrevistas semiestruturadas

Realizáronse 35 entrevistas en profundidade a 30 peregrinos e peregrinas ao seu paso por Santiago de Compostela e tamén a través da plataforma telemática MS Teams (Anexo I).

A selección buscou diversidade en termos de:

- Nacionalidade.
- Idade.
- Experiencia previa no Camiño.
- Nivel de uso tecnolóxico.
- Motivacións (espirituais, recreativas, terapéuticas, deportivas).

As entrevistas seguiron un guión flexible (Anexo II) centrado en:

- Motivacións e expectativas previas.
- Usos e regulación da tecnoloxía durante o Camiño.
- Percepción da autenticidade.
- Memoria, rexistro e narración da experiencia.
- Momentos de conexión e desconexión significativos.

As conversas foron gravadas en audio e posteriormente transcritas *verbatim* de maneira íntegra para a súa análise.

4.5. Observación participante en Santiago de Compostela

Complementouse o traballo dixital e discursivo cun período de observación participante nos principais espazos de encontro de peregrinos en Santiago de Compostela:

- Praza do Obradoiro.
- Oficina do Peregrino.
- Espazos informais de encontro e descanso.

A observación centrouse en identificar:

- Comportamentos asociados ao uso de tecnoloxía.
- Formas de interacción entre peregrinos.
- Prácticas rituais (fotografías, celebracións, chegadas).
- Procesos de acompañamento e apoio mutuo.

Recolléronse notas de campo detalladas e describíronse situacións relevantes que ilustran patróns máis amplos.

4.6. Tratamento e análise dos datos

O conxunto de datos (notas de campo, entrevistas, rexistros dixitais e interaccións en liña) foi procesado mediante análise cualitativa. As etapas incluíron:

1. Lectura exploratoria e identificación de temas recorrentes.
2. Codificación aberta para xerar categorías iniciais.
3. Codificación axial para identificar relacións entre categorías.
4. Análise temática para sintetizar patróns centrais.
5. Triangulación entre datos presenciais e dixitais.

Para garantir o rigor metodolóxico aplicáronse criterios de credibilidade, transferibilidade e confirmabilidade propios da investigación cualitativa.

Este enfoque multimodal permitiu elaborar unha comprensión integradora da experiencia contemporánea da peregrinación, abrindo o camiño á conceptualización final da *liminalidade conectada*.

4.7. Consideracións éticas

A investigación desenvolveuse atendendo aos principios éticos fundamentais da investigación cualitativa e antropolóxica, garantindo o respecto pola privacidade, o consentimento e a integridade dos participantes.

- Consentimento informado: todas as entrevistas presenciais realizáronse tras explicar os obxectivos do estudo e solicitar o consentimento escrito dos participantes. Informouse sobre o uso dos datos, o carácter anónimo da publicación e a liberdade de retirarse en calquera momento.
- Anonimización dos datos: os nomes e outras variables identificativas foron eliminadas ou modificadas para protexer a confidencialidade. Nas transcricións empregáronse pseudónimos.
- Ética na etnografía dixital: Seguíronse as recomendacións de Hine (2015) e Markham & Buchanan (2012) para o traballo en liña. Nas plataformas abertas analizáronse só contidos dispoñibles publicamente; nos espazos de acceso restrinxido respectáronse as normas comunitarias e evitouse a intervención directa.
- Protección de datos segundo RGPD: os datos persoais dos participantes foron tratados conforme ao Regulamento Xeral de Protección de Datos (UE 2016/679). Os ficheiros de audio, transcricións e notas de campo almacenáronse en servidores cifrados con acceso restrinxido. Non se compartiu información identificativa con terceiros, e todos os materiais serán eliminados ao finalizar o período regulamentario de custodia.
- Non intrusividade: durante a observación participante en Santiago de Compostela evitouse interferir nas interaccións naturais dos peregrinos e peregrinas.

Estas medidas garantiron que a investigación se desenvolvese con integridade, respecto e responsabilidade profesional.

5. Resultados

A análise integrada do material recollido permitiu comprender de maneira profunda como a mediación dixital se insire na experiencia contemporánea da peregrinación. Os resultados amosan que a tecnoloxía non aparece como un elemento accesorio nin como unha simple ferramenta instrumental, senón como unha capa constitutiva da vida cotiá dos peregrinos e, en moitos casos, como un eixo que reorganiza ritmos, relacións, emocións e narrativas.

5.1. Prácticas dixitais observadas

Ao longo do traballo de campo, tanto presencial como en liña, observouse que a documentación visual se converteu nun auténtico ritual. Os peregrinos fotografaban con frecuencia o inicio e o final das etapas, os fitos quilométricos, momentos de esforzo físico e escenas de convivencia. A cámara do móbil actuaba así como unha mediación expresiva que permitía dar forma á experiencia mentres se vivía. Este rexistro constante non só producía memoria futura, senón que ofrecía un marco para interpretar o camiño en tempo real.

O uso de aplicacións móbiles tamén tivo un papel central. As *apps* de navegación, meteoroloxía ou información sobre albergues reducían a incerteza e facilitaban decisións rápidas durante a marcha. Esta planificación en tempo real transformaba o modo tradicional de percorrer o Camiño, permitindo adaptar etapas, anticipar dificultades e compartir información práctica con outros peregrinos e pregrinas, tanto físicos como virtuais.

A comunicación constante con familiares e amizades, a través de mensaxería instantánea, creou unha sensación de presenza distribuída. Os peregrinos describiron esta comunicación como un apoio emocional, unha forma de sentirse acompañados

a pesar da distancia. Porén, tamén recoñeceron que esta continuidade comunicativa dificultaba ás veces a inmersión liminar, ao devolver a mente ao mundo doméstico ou laboral.

Finalmente, as narrativas dixitais —*blogs*, diarios breves en redes sociais ou publicacións regulares— convertéronse en ferramentas de procesamento emocional. Ao escribir durante o camiño, moitas persoas afirmaron descubrir significados, ordenar o vivido e reforzar o sentido da súa viaxe. A tecnoloxía permitía así construír unha historia da experiencia simultaneamente ao seu desenvolvemento.

5.2. Discursos sobre autenticidade

A autenticidade emerxeu como un dos temas máis recorrentes, tanto nas entrevistas como nos debates observados en foros. Un sector significativo dos peregrinos e peregrinas defendía unha visión onde o valor da experiencia dependía do esforzo físico, da austeridade e, en particular, da capacidade de desconexión. Neste discurso, a tecnoloxía aparecía como unha ameaza á esencia do camiño e, en ocasións, como un símbolo de superficialidade.

Porén, este non foi o único enfoque. Outros participantes sostiveron unha visión máis flexible da autenticidade, asociándoa á intensidade emocional, á liberdade de decisión ou á busca persoal de sentido, independentemente do grao de conexión. Para este grupo, a tecnoloxía podía ser unha aliada, sempre que non absorbese a experiencia.

Ademais, xurdiu unha posición intermedia —moi frecuente— que integraba elementos «tradicionais» e prácticas dixitais, defendendo unha autenticidade híbrida que se construía mediante a negociación constante entre presenza e mediación.

Nos espazos dixitais apareceron tamén discursos de lexitimación, especialmente nas discusións sobre quen é considerado «peregrino» e quen «turigrino». A tecnoloxía convertíase así nun marcador moral, asociado a actitudes interpretadas como máis ou menos auténticas.

5.3. Estratexias de regulación da conexión

As persoas entrevistadas describiron estratexias variadas para regular o uso da tecnoloxía, co obxectivo de preservar unha relación equilibrada entre conexión e vivencia corporal. Algúns establecían momentos concretos do día para consultar o móbil, normalmente ao finalizar a etapa, reservando así a marcha para unha presenza máis «consciente». Outros optaban por espazos libres de tecnoloxía en tramos considerados significativos, nos que preferían evitar fotografías ou consultas en liña.

Tamén se observaron diferenzas entre rexistros públicos e privados: moitos peregrinos narraban en redes sociais só determinados aspectos —xeralmente positivos ou inspiradores— mentres gardaban reflexións máis íntimas nun diario persoal. Esta dualidade revela unha tensión entre autenticidade interior e autenticidade performativa. Algúns peregrinos tamén mencionaron momentos de desconexión involuntaria por falta de batería ou cobertura, que moitas veces describiron como sorprendentemente liberadores.

Outros usos da tecnoloxía resultaron máis inesperados: certas persoas recorreron ao móbil como recurso espiritual, a través de meditación guiada, música ou contidos inspiradores que lles permitían manter unha disposición emocional propicia ao camiño.

As estratexias de regulación da conexión identificadas no estudo poden sistematizarse en catro dimensións interrelacionadas que os peregrinos desenvolven de forma reflexiva: estratexias temporais, espaciais, sociais e narrativas.

1. *Estratexias temporais*: os peregrinos e peregrinas establecen normas sobre cando conectar e desconectar. Algúns reservan a mañá para camiñar sen interrupcións e consultan o móbil só ao chegar ao albergue; outros definen franxas horarias específicas para videochamadas familiares, converténdooas en rituais previsibles que non interfiren coa experiencia diúrna. Esta

temporalización permite manter a densidade experiencial do tránsito sen renunciar á conexión.

2. *Estratexias espaciais*: certas localizacións consideradas sagradas ou simbólicamente densas —igrexas, catedrais, cruces de pedra— activan normas implícitas de desconexión. Nos albergues, pola contra, négóciáanse acordos grupais sobre o uso de dispositivos, creándose espazos onde a tecnoloxía se permite ou se evita segundo o contexto.
3. *Estratexias sociais*: a regulación tamén se produce a través de normas colectivas. Algúns grupos de camiñantes pactan non fotografar sen consentimento, non publicar ata rematar a etapa ou non usar o móbil durante as comidas. Estas convencións informais reproducen formas de coidado mutuo características da *communitas* tradicional, mais adaptadas ao contexto dixital.
4. *Estratexias narrativas*: finalmente, os peregrinos e peregrinas elixen selectivamente que aspectos mostrar en liña. Algúns publican unha soa foto diaria con unha frase breve; outros escriben entradas de *blog* reflexivas ao final de cada etapa. A narrativa dixital convértese así nun exercicio de autocompreensión máis que nunha simple exhibición.

5.4. Dinámicas comunitarias e interacción social

A tecnoloxía modificou ademais a forma de relacionarse co resto de peregrinos e peregrinas. A creación de grupos previos ao camiño en redes sociais favoreceu encontros anticipados que logo se consolidaban no espazo físico. Esta continuidade entre o mundo en liña e o presencial produciu comunidades híbridas, cuxo vínculo transcende ás veces o propio camiño, prolongándose en intercambios dixitais posteriores.

As redes sociais convertéronse igualmente en espazos de solidariedade distribuída: advertencias sobre albergues completos, recomendacións de rutas alternativas, mensaxes de ánimo en momentos de cansazo ou desmotivación. Ao mesmo tempo, os espazos en liña funcionan como lugares onde se regulan comportamentos e se

discuten normas implícitas, creando un complexo ecosistema moral que inflúe na forma en que os peregrinos viven e narran a súa experiencia.

Na chegada a Santiago, especialmente na Praza do Obradoiro, observouse un patrón crecente de prácticas mediáticas grupais: vídeos conxuntos, retransmisións en directo e coreografías de celebración que combinan emoción, performatividade e desexo de compartir o momento cunha audiencia ampliada.

5.5. Cara a unha conceptualización da liminalidade conectada

A partir de todos estes elementos, é posible describir con maior precisión unha forma contemporánea de liminalidade caracterizada pola coexistencia entre a experiencia corporal do camiño e a presenza constante da esfera dixital. A atención de quen peregrina distribúese entre ambos espazos, permitindo habitar simultaneamente o territorio físico e a súa rede de relacións e narrativas en liña.

A tecnoloxía expande temporalmente a experiencia peregrina, ao facilitar tanto a preparación previa como a reconstrucción posterior do vivido. O corpo, lonxe de perder protagonismo, convive coa medición continua do esforzo e co acompañamento afectivo á distancia. A identidade do peregrino constrúese así de maneira expandida, combinando a experiencia presencial co relato dixital que a acompaña.

Esta forma de tránsito, marcada pola interdependencia entre presenza e comunicación, ofrece unha nova maneira de entender a liminalidade: non como unha ruptura coa vida cotiá, senón como unha reorganización das relacións entre desconexión, conexión e sentido. A tecnoloxía non destrúe o carácter ritual do camiño, senón que o redefine, xerando novas formas de intensidade, comunidade e autenticidade.

A liminalidade conectada caracterízase por cinco dimensións analíticas que emerxen da análise etnográfica:

1. *Distribución atencional*: a atención dos peregrinos e peregrinas repártese continuamente entre o territorio físico e a esfera dixital. Esta distribución non é caótica, senón regulada mediante as estratexias descritas anteriormente.
2. *Expansión temporal*: a tecnoloxía prolonga a experiencia peregrina máis alá do tránsito físico, comezando na fase de planificación en liña e continuando na reconstrución narrativa posterior. O Camiño xa non se limita aos días de marcha, senón que se estende como un proceso temporal dilatado.
3. *Corporalidade mediada*: o corpo mantén o seu protagonismo, mais convive coa medición continua do esforzo (aplicacións de seguimento, cuantificación de pasos, monitorización cardíaca). Esta hibridación non elimina a experiencia corporal, senón que a traduce a formatos dixitais que permiten o seu procesamento reflexivo.
4. *Identificacións expandidas*: as identificacións dos peregrinos e peregrinas constrúese simultaneamente no espazo físico do Camiño e nos espazos dixitais onde se narra e valida. Esta dobre construción non constitúe unha contradición, senón unha forma contemporánea de habitar a experiencia ritual.
5. *Comunidade híbrida*: as relacións sociais entre peregrinos xa non se limitan aos encontros presenciais, senón que se prolongan mediante grupos de mensaxería, foros especializados e redes sociais. Esta continuidade relacional redefine a *communitas* turneriana como un fenómeno distribuído no tempo e no espazo.

A liminalidade conectada, así, representa unha reconfiguración das condicións baixo as cales o tránsito transformador pode ter lugar. A presenza da tecnoloxía non anula a posibilidade de reflexión profunda, senón que require unha xestión consciente e deliberada da atención. Neste sentido, os peregrinos contemporáneos non experimentan menos liminalidade que os seus predecesores, senón unha liminalidade cualitativamente distinta, na que a desconexión absoluta é substituída pola negociación continua entre conexión e presenza.

6. Discusión

A análise integrada dos datos recollidos ao longo do proxecto permite comprender como a experiencia contemporánea da peregrinación está a ser profundamente reconfigurada pola mediación dixital. A discusión que segue procura articular estes achados coa literatura existente sobre liminalidade, tecnosocialidade e autenticidade, ao tempo que identifica as achegas principais do estudo e os desafíos conceptuais que formula.

6.1. Liminalidade conectada

En primeiro lugar, os resultados confirman que a presenza constante da tecnoloxía non implica unha ruptura coa natureza transformadora da peregrinación. Pola contra, a experiencia liminar non desaparece, senón que se reconfigura nunha forma híbrida que combina o tránsito físico cunha conexión permanente ao mundo de orixe. Isto aproxima os achados ás investigacións que sinalan que as prácticas espirituais actuais se desenvolven en contextos marcados pola simultaneidade entre o aquí e o alí, o presencial e o dixital.

A noción de liminalidade conectada, formulada neste proxecto, designa precisamente esta modalidade híbrida na que o tránsito ritual mantén o seu poder transformador mentres se articula a través de prácticas de conexión distribuída (Campbell & Evolvi, 2020; Frey, 2017). Trátase dunha forma de liminalidade na que a separación do mundo cotiá non é absoluta, senón negociada mediante estratexias de regulación tecnolóxica que os propios peregrinos e peregrinas desenvolven reflexivamente. Neste sentido, a noción de liminalidade conectada permite entender o Camiño como un espazo no que a tecnoloxía actúa non só como soporte técnico, senón como marco interpretativo e emocional a través do cal o peregrino experimenta e dá sentido ao proceso.

6.2. Autenticidade como práctica ética e non como esencia

Os achados tamén revelan que a autenticidade no Camiño contemporáneo non se define pola ausencia de tecnoloxía, senón pola capacidade de demostrar discernimento no seu uso.

Esta reformulación ten implicacións teóricas relevantes. En primeiro lugar, supera a dicotomía tradicional entre presenza auténtica e mediación tecnolóxica, recoñecendo que a autenticidade pode emerxer precisamente a través da mediación cando esta se xestiona de forma reflexiva. En segundo lugar, sitúa a atención —máis que a desconexión— como mecanismo central da experiencia liminar contemporánea. En terceiro lugar, amosa que as tecnoloxías dixitais non son meros instrumentos externos, senón axentes activos que participan na configuración da experiencia ritual (Latour, 2005).

En relación co debate sobre autenticidade, os achados revelan un panorama complexo. A idea tradicional do «peregrino auténtico» convive con interpretacións máis flexibles que entenden a autenticidade como a procura dunha experiencia significativa, independentemente do grao de conexión. A oposición entre «peregrinos» e «turigrinos», amplificada en espazos dixitais, amosa como a autenticidade funciona tamén como mecanismo de distinción moral. Este feito confirma a pertinencia de entender o Camiño como un espazo de tensións simbólicas, onde a tecnoloxía pode operar tanto como sospeita de superficialidade como ferramenta le-xítima para fortalecer o sentido da viaxe.

6.3. Narrativa dixital e «identidade peregrina»

A importancia da narrativa dixital confirma que a peregrinación non se limita á vivencia corporal, senón que se prolonga e intensifica mediante procesos de documentación, edición e publicación. Estas prácticas, lonxe de ser secundarias, operan como dispositivos que permiten a quen peregrina ordenar a súa experiencia, compartir emocións e consolidar identificacións en tránsito.

A tensión entre autenticidade pública e autenticidade íntima emerxe como un dos elementos máis relevantes: moitos peregrinos e peregrinas manteñen dous niveis narrativos, un orientado á audiencia e outro máis privado, dedicado á reflexión e á interpretación persoal. Isto encaixa coas investigacións que sinalan que as identificacións actuais se constrúen a través da autorrepresentación mediada, pero engade o matiz de que, no contexto da peregrinación, esta autorrepresentación tamén cumpre unha función espiritual e ritual.

6.4. Tecnoloxía como reguladora da incerteza

Outro aspecto destacado é o papel da tecnoloxía como mecanismo regulador da incerteza. A posibilidade de acceder en tempo real a información sobre rutas, meteoroloxía ou aloxamentos reduce o risco percibido e, ao tempo, modifica o tipo de decisións que se toman ao longo do camiño. A literatura sobre mobilidade contemporánea sinala que a tecnoloxía introduce formas de previsibilidade que transforman as experiencias de desprazamento.

Non obstante, o presente estudo amosa que esta previsibilidade non elimina a posibilidade de encontro, sorpresa ou introspección, senón que redefine as condicións nas que estas teñen lugar. A tecnoloxía permite controlar certos aspectos loxísticos da experiencia, pero non impide o emerxer de momentos de vulnerabilidade física ou emocional, que seguen sendo centrais na vivencia do Camiño.

6.5. Comunidades híbridas e socialización normativa

As dinámicas comunitarias observadas suxiren que a tecnoloxía amplía a rede social do peregrino máis alá do espazo físico do camiño. A creación de comunidades híbridas —grupos que existen en liña e se consolidan no encontro presencial— introduce un novo tipo de colectividade, máis distribuída e sostida no tempo. Esta continuidade entre o antes, o durante e o despois da peregrinación reforza a idea de que o Camiño non é un evento illado, senón un proceso estendido que se articula en múltiples capas temporais e relacionais.

Estas comunidades dixitais tamén funcionan como espazos de socialización normativa, onde se negocian nocións de autenticidade e se establecen fronteiras simbólicas entre diferentes perfís de peregrinos. Os foros en liña e os grupos de redes sociais operan como lugares onde se reproduce e se transforma o *ethos* peregrino, creando un campo de tensión entre apertura inclusiva e regulación moral.

6.6. Transferibilidade e comparación con outros contextos rituais

O concepto de liminalidade conectada permite comprender mellor outros contextos rituais contemporáneos caracterizados pola coexistencia entre o físico e o dixital: desde retiros espirituais onde os participantes mantén conexión intermitente, ata peregrinacións virtuais realizadas integramente en liña. O Camiño de Santiago, pola súa extensión temporal e espacial, ofrece un campo especialmente rico para observar como estas dinámicas se desenvolven ao longo de semanas de tránsito, permitindo identificar patróns que poden ser transferibles a outros contextos.

Este proceso non é exclusivo do Camiño de Santiago. Estudos sobre outros rituais contemporáneos —como o Hajj (Bianchi, 2004), retiros espirituais en liña ou peregrinacións virtuais— amosan dinámicas similares nas que a mediación tecnolóxica redefine as fronteiras entre presenza física e participación remota, entre experiencia íntima e acto público. O caso do Camiño resulta especialmente revelador pola súa extensión temporal e espacial, que permite observar como estas negociacións se despregan ao longo de semanas e etapas.

6.7. Síntese: conexión e desconexión como negociación continua

Finalmente, o proxecto permite cuestionar a dicotomía habitual entre conexión e desconexión. Os peregrinos e peregrinas non se sitúan nun extremo ou noutro, senón que experimentan unha negociación constante entre ambos polos. Esta negociación non é fixa nin universal, senón que cambia segundo a etapa, o estado físico,

as necesidades emocionais e as relacións establecidas ao longo do camiño. A tecnoloxía introduce un xogo dinámico de afastamento e proximidade, de interioridade e apertura, que caracteriza a experiencia contemporánea da peregrinación.

Esta discusión amosa que o Camiño de Santiago continúa sendo un espazo de transformación persoal e comunitaria, pero inscrito nun ecosistema tecnolóxico que redefina os modos de experimentar, narrar e compartir o tránsito. Esta hibridación non supón unha perda de profundidade ritual, senón unha reconfiguración das formas polas que o sentido se constrúe e circula na contemporaneidade.

7. Difusión académica e transferencia

Ao longo do desenvolvemento do proxecto xeráronse diversos produtos científicos e materiais divulgativos que permiten avaliar tanto o impacto académico como a transferencia social da investigación. A continuación preséntanse de forma agrupada e comentada.

7.1. Publicacións académicas

Artigo científico en *Social Sciences*

Publicouse un artigo directamente derivado deste proxecto na revista *Social Sciences* (MDPI), unha publicación internacional en acceso aberto especializada en Ciencias Sociais. *Social Sciences* é unha revista indexada en Scopus (Elsevier) e ESCI (Web of Science), cun SJR arredor de 0.5 e situada normalmente en Q2 dentro das categorías afíns ás Ciencias Sociais segundo *Scimago Journal Rank* e o *Journal Citation Reports*. A revista conta cun perfil interdisciplinar que garante unha ampla visibilidade do traballo en ámbitos como socioloxía, comunicación, estudos culturais e investigación social aplicada.

Este artigo, titulado *Sacred Yet Connected? How Contemporary Pilgrims Construct Digital Authenticity on the Camino de Santiago*,¹ presenta os resultados centrais do proxecto etnográfico, identificando catro estratexias de autenticación dixital interconectadas —regulación temporal, restrición espacial, negociación social e curación narrativa— mediante as cales os peregrinos e peregrinas contemporáneas integran as dimensións físicas e dixitais da súa experiencia mantendo a percepción subxectiva de lexitimidade espiritual.

O estudo argumenta que os peregrinos actuais non abandonan a tecnoloxía nin experimentan autenticidade diminuída, senón que desenvolven prácticas reflexivas que combinan conectividade continua con disciplina atencional. A principal achega teórica do artigo consiste en formular o concepto de liminalidade conectada como unha modalidade contemporánea de tránsito ritual na que a transformación persoal ocorre en medio dunha conexión constante, e na que a autenticidade emerxe a través da disciplina atencional máis que da ausencia tecnolóxica. Este marco conceptual desafía os modelos antropolóxicos clásicos que situaban a peregrinación como separación total da vida cotiá, demostrando que as tecnoloxías dixitais operan non como desviación, senón como transformación, xerando formas rituais híbridas que reflicten cambios máis amplos na relixiosidade contemporánea.

Comunicación a congreso internacional

O proxecto foi presentado mediante a comunicación titulada *Etnografía dixital multimodal en contextos rituais: desafíos metodolóxicos e oportunidades analíticas*,² aceptada no marco do II Congreso Internacional de Formación Permanente. Antropología, Historia y Filosofía.

¹ O artigo pode consultarse na seguinte ligazón: <https://www.mdpi.com/3563998>

² A presentación da comunicación pode consultarse na seguinte ligazón: <https://ciahf.org/ponencia/etnografia-digital-multimodal-en-contextos-rituales-desafios-metodologicos-y-oportunidades-analiticas/>

Esta contribución puxo o foco na metodoloxía desenvolvida ao longo do proxecto e permitiu situar a investigación nun espazo de intercambio académico internacional especializado.

Capítulo de libro enviado á editorial Dykinson

Remitiuse un capítulo de libro baseado nos resultados do proxecto para a súa publicación na editorial Dykinson, unha das máis prestixiosas no ámbito das Ciencias Humanas e Sociais. Segundo o ranking SPI (Scholarly Publishers Indicators), Dykinson sitúase no primeiro cuartil (Q1) en diversas áreas, e ocupa unha das primeiras posicións no ranking de editoriais de maior calidade percibida por expertos. A inclusión dun capítulo nesta editorial reforza o valor científico e a difusión especializada do proxecto.

7.2. Materiais de difusión

Ademais do impacto académico, o proxecto xerou materiais de carácter divulgativo destinados a ampliar o alcance social dos resultados.

A elaboración de materiais divulgativos responde a un dobre compromiso: acadar rigor científico e garantir accesibilidade social. A comunidade peregrina constitúe un colectivo activo, reflexivo e demandante de coñecemento aplicable ás súas prácticas. Ademais, a responsabilidade social da investigación require devolver aos actores implicados recursos que lles permitan repensar e mellorar as súas experiencias. Esta perspectiva enténdese como parte integral da transferencia do coñecemento.

Guía de campo para peregrinos e peregrinas

Elaborouse unha guía práctica e didáctica que recolle os principais achados da investigación nun formato accesible (Anexo III). O seu obxectivo é dobre:

1. Ofrecer a peregrinos e peregrinas recursos para comprender e regular o uso das tecnoloxías durante a marcha,

2. Facilitar a albergues, asociacións e entidades xestoras ferramentas para promover prácticas dixitais equilibradas e favorecer experiencias máis conscientes.

A guía responde á necesidade detectada no campo: moitas persoas expresaron incertidume sobre como integrar tecnoloxía e experiencia espiritual ou introspectiva no Camiño. Este material contribúe directamente a cubrir esa demanda.

Perfís en Instagram e Facebook

Abríronse perfís específicos do proxecto en Instagram³ e Facebook,⁴ onde se foron compartindo achados parciais e contidos explicativos sobre o proceso de investigación.

7.3. Impacto da difusión

A estratexia combinada de publicación científica, divulgación en redes e materiais didácticos permitiu:

- Reforzar a presenza do proxecto na comunidade académica internacional,
- achegar recomendacións prácticas ao ecosistema do Camiño de Santiago,
- facilitar ferramentas comprensibles para público non especializado,
- e establecer pontes entre investigación, práctica e sociedade.

O impacto da investigación, polo tanto, non se limita á produción científica, senón que se proxecta cara ao conxunto de actores implicados na experiencia peregrina contemporánea.

³ Perfil Instagram: @dinvestigausc

⁴ Perfil Facebook: Diego Perkins

8. Conclusións

A investigación desenvolvida permitiu comprender cunha profundidade renovada como a experiencia contemporánea da peregrinación está a ser reconfigurada pola presenza constante da tecnoloxía e polos modos actuais de producir, compartir e interpretar significado no tránsito. Longe de confirmar a idea de que a tecnoloxía erosiona o espírito do Camiño, os achados mostran que os dispositivos móbiles, as redes sociais e as prácticas de documentación dixital poden actuar como elementos que acompañan, amplifican ou reorganizan a vivencia liminar, sen necesariamente substituíla nin neutralizala.

O proxecto amosa que a peregrinación segue a ser unha experiencia profundamente corporal, emocional e simbólica, mais inscrita nun ecosistema comunicativo no que a simultaneidade entre presenza física e conexión dixital se converte nunha característica estrutural. Esta coexistencia non funciona como dualidade excluínte, senón como un continuo negociado pola persoa que peregrina, que regula momentos de apertura e momentos de retirada, de exposición pública e de intimidade, de tecnoloxía e de silencio. A liminalidade, polo tanto, non desaparece: transfórmase nunha forma híbrida que require novas categorías analíticas, entre elas a de *liminalidade conectada*, proposta nesta investigación.

Ademais, o estudo revela que os debates sobre autenticidade —presentes tanto nas entrevistas como nos espazos dixitais— non son meramente retóricos, senón que operan como mecanismos de regulación moral e de construción identitaria. A tensión entre modelos tradicionais e modelos máis flexibles de entender o Camiño reflicte, en realidade, debates sociais máis amplos sobre tecnoloxía, introspección, experiencia e comunidade. A tecnoloxía convértese así nun marcador simbólico que permite distinguir, clasificar e avaliar comportamentos, mais tamén nun recurso para fortalecer vínculos, xerar comunidade e crear narrativas compartidas.

O proxecto tamén contribúe metodoloxicamente ao mostrar o valor dunha etnografía multimodal que integra observación presencial, análise de interaccións

dixitais e revisión de contidos xerados polos propios peregrinos. Este enfoque permitiu captar aspectos da experiencia que quedarían invisibles nunha aproximación exclusivamente presencial ou exclusivamente dixital, e ofrece un modelo de análise aplicable a outros contextos rituais contemporáneos atravesados pola tecnomedición.

Finalmente, as accións de difusión e transferencia permitiron que os resultados non quedasen circunscritos ao ámbito académico. A guía de campo e os perfís nas redes sociais contribuíron a devolver á comunidade peregrina un coñecemento accesible, práctico e crítico, ao tempo que promoveron unha reflexión colectiva sobre como integrar a tecnoloxía de maneira consciente no Camiño. O conxunto destas accións reforza o carácter público do proxecto e evidencia a utilidade social da investigación antropolóxica cando se orienta cara a unha comunicación inclusiva e dialogante.

Desde unha perspectiva antropolóxica, esta investigación contribúe a reformular as categorías clásicas de liminalidade, autenticidade e *communitas*, demostrando que as prácticas rituais non desaparecen baixo a mediación tecnolóxica, senón que se adaptan, se hibridan e se renovan. Ademais, o proxecto reforzou o valor da etnografía multimodal como ferramenta metodolóxica imprescindible para estudar fenómenos contemporáneos que transitan simultaneamente entre o físico e o dixital.

A nivel aplicado, os materiais xerados materializan un compromiso coa transferencia do coñecemento e coa utilidade social da investigación antropolóxica. O Camiño segue sendo un espazo de interrogación colectiva sobre o sentido, a presenza e a autenticidade; este proxecto procurou acompañar esa interrogación con conceptos, datos e ferramentas que permitan habitar de forma máis consciente a experiencia peregrina no século XXI.

Bibliografía

Nota aclaratoria: Esta sección inclúe tanto as obras citadas explicitamente no texto como aquelas que informaron conceptualmente o desenvolvemento do proxecto, contribuíndo ao seu marco teórico, deseño metodolóxico e análise de resultados.

Amaro, S., Antunes, A., & Henriques, C. (2018). A closer look at Santiago de Compostela's pilgrims through the lens of motivations. *Tourism Management*, 64, 271–280. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2017.09.007>

Andriotis, K. (2009). Sacred site experience: A phenomenological study. *Annals of Tourism Research*, 36(1), 64–84. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2008.10.003>

Badone, E., & Roseman, S. R. (Eds.). (2004). *Intersecting journeys: The anthropology of pilgrimage and tourism*. University of Illinois Press.

Battaglia, D. (Ed.). (1995). *Rhetorics of self-making*. University of California Press.

Beaman, L. G. (2017). *Deep equality in an era of religious diversity*. Oxford University Press.

Belhassen, Y., Caton, K., & Stewart, W. P. (2008). The search for authenticity in the pilgrim experience. *Annals of Tourism Research*, 35(3), 668–689. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2008.03.007>

Bianchi, R. (2004). *Guests of God: Pilgrimage and politics in the Islamic world*. Oxford University Press.

Boellstorff, T. (2008). *Coming of age in Second Life: An anthropologist explores the virtually human*. Princeton University Press.

- Bourdieu, P. (1977). *Outline of a theory of practice* (R. Nice, Trans.). Cambridge University Press.
- Bruner, E. M. (1994). Abraham Lincoln as authentic reproduction: A critique of postmodernism. *American Anthropologist*, 96(2), 397-415. <https://doi.org/10.1525/aa.1994.96.2.02a00070>
- Butler, J. (1990). *Gender trouble: Feminism and the subversion of identity*. Routledge.
- Campbell, H. A. (2012). Understanding the relationship between religion online and offline in a networked society. *Journal of the American Academy of Religion*, 80(1), 64-93. <https://doi.org/10.1093/jaarel/lfr074>
- Campbell, H. A. (2013). *Digital religion: Understanding religious practice in new media worlds*. Routledge.
- Campbell, H. A., & Evolvi, G. (2020). Contextualizing current digital religion research on emerging technologies. *Human Behavior and Emerging Technologies*, 2(1), 5-17. <https://doi.org/10.1002/hbe2.149>
- Charmaz, K. (2014). *Constructing grounded theory* (2nd ed.). SAGE Publications.
- Cheong, P. H. (2013). Authority. En H. A. Campbell (Ed.), *Digital religion: Understanding religious practice in new media worlds* (pp. 72-87). Routledge.
- Cohen, E. (1988). Authenticity and commoditization in tourism. *Annals of Tourism Research*, 15(3), 371-386. [https://doi.org/10.1016/0160-7383\(88\)90028-X](https://doi.org/10.1016/0160-7383(88)90028-X)
- Cohen, E., & Cohen, S. A. (2012). Authentication: Hot and cool. *Annals of Tourism Research*, 39(3), 1295-1314. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2012.03.004>
- Coleman, S., & Eade, J. (Eds.). (2004). *Reframing pilgrimage: Cultures in motion*. Routledge.
- Coleman, S., & Elsner, J. (1995). *Pilgrimage: Past and present in the world religions*. Harvard University Press.

- Couldry, N. (2012). *Media, society, world: Social theory and digital media practice*. Polity Press.
- Digance, J. (2003). Pilgrimage at contested sites. *Annals of Tourism Research*, 30(1), 143-159. [https://doi.org/10.1016/S0160-7383\(02\)00028-2](https://doi.org/10.1016/S0160-7383(02)00028-2)
- Eade, J., & Sallnow, M. J. (Eds.). (2000). *Contesting the sacred: The anthropology of Christian pilgrimage* (2nd ed.). University of Illinois Press.
- Frey, N. L. (1998). *Pilgrim stories: On and off the road to Santiago*. University of California Press.
- Frey, N. L. (2017, 28 de enero). *The Smart Camino: Pilgrimage in the Internet Age* [Conferencia magistral]. Annual General Meeting of the Confraternity of St James, Londres, Reino Unido. <https://www.walkingtopresence.com/research/text-pilgrimage-in-the-internet-age>
- Gergen, K. J. (2002). The challenge of absent presence. En J. E. Katz & M. A. Aakhus (Eds.), *Perpetual contact: Mobile communication, private talk, public performance* (pp. 227-241). Cambridge University Press.
- Gibson, J. J. (1979). *The ecological approach to visual perception*. Houghton Mifflin.
- Giddens, A. (1991). *Modernity and self-identity: Self and society in the late modern age*. Stanford University Press.
- Goffman, E. (1959). *The presentation of self in everyday life*. Doubleday.
- Grieve, G. P. (2016). *Cyber Zen: Imagining authentic Buddhist identity, community, and practices in the virtual world of Second Life*. Routledge.
- Handler, R. (1986). Authenticity. *Anthropology Today*, 2(1), 2-4. <https://doi.org/10.2307/3032899>

- Handler, R., & Saxton, W. (1988). Dyssimulation: Reflexivity, narrative, and the quest for authenticity in "living history." *Cultural Anthropology*, 3(3), 242-260. <https://doi.org/10.1525/can.1988.3.3.02a00020>
- Helland, C. (2005). Online religion as lived religion: Methodological issues in the study of religious participation on the internet. *Online -- Heidelberg Journal of Religions on the Internet*, 1(1), 1-16. <https://doi.org/10.11588/heidok.00005823>
- Hine, C. (2015). *Ethnography for the internet: Embedded, embodied and everyday*. Bloomsbury Academic.
- Horst, H. A., & Miller, D. (2012). *Digital anthropology*. Berg.
- Hutchings, T. (2017). *Creating church online: Ritual, community and new media*. Routledge.
- Innocenti, P. (2023). Pilgrim's progress? A field ethnography of multimodal recording, curating and sharing of the Camino de Santiago experience. *Journal of Documentation*, 79(7), 290-312. <https://doi.org/10.1108/JD-10-2022-0213>
- Jenkins, K. E. (2024). "I just really disconnected, not completely": Extended walking pilgrimage, smart phones, and social ties. *Ad Limina*, 15, 85-112. <https://doi.org/10.61890/adlimina/15.2024/08>
- Lambek, M. (Ed.). (2010). *Ordinary ethics: Anthropology, language, and action*. Fordham University Press.
- Latour, B. (2005). *Reassembling the social: An introduction to actor-network-theory*. Oxford University Press.
- Lindholm, C. (2008). *Culture and authenticity*. Blackwell.
- Lois-González, R. C., & Santos, X. M. (2015). Tourists and pilgrims on their way to Santiago: Motives, Caminos and final destinations. *Journal of Tourism and*

Cultural Change, 13(2), 149–164.
<https://doi.org/10.1080/14766825.2014.918985>

Lupton, D. (2016). *The quantified self*. Polity Press.

MacCannell, D. (1973). Staged authenticity: Arrangements of social space in tourist settings. *American Journal of Sociology*, 79(3), 589–603.
<https://doi.org/10.1086/225585>

MacCannell, D. (1976). *The tourist: A new theory of the leisure class*. Schocken Books.

Margry, P. J. (Ed.). (2008). *Shrines and pilgrimage in the modern world: New itineraries into the sacred*. Amsterdam University Press.

Markham, A., & Buchanan, E. (2012). *Ethical decision-making and internet research: Recommendations from the AoIR Ethics Working Committee* (Version 2.0). Association of Internet Researchers.

Miller, D., & Horst, H. A. (2012). The digital and the human: A prospectus for digital anthropology. En H. A. Horst & D. Miller (Eds.), *Digital anthropology* (pp. 3–35). Berg.

Norman, D. A. (1988). *The psychology of everyday things*. Basic Books.

Olsen, D. H. (2013). A scalar comparison of motivations and expectations of experience within the religious tourism market. *International Journal of Religious Tourism and Pilgrimage*, 1(1), 41–61.

Ortner, S. B. (1984). Theory in anthropology since the sixties. *Comparative Studies in Society and History*, 26(1), 126–166.
<https://doi.org/10.1017/S0010417500010811>

Patton, M. Q. (2015). *Qualitative research & evaluation methods: Integrating theory and practice* (4th ed.). SAGE Publications.

- Pink, S., Horst, H., Postill, J., Hjorth, L., Lewis, T., & Tacchi, J. (2016). *Digital ethnography: Principles and practice*. SAGE Publications.
- Postill, J., & Pink, S. (2012). Social media ethnography: The digital researcher in a messy web. *Media International Australia*, 145(1), 123-134. <https://doi.org/10.1177/1329878X1214500114>
- Rainie, L., & Wellman, B. (2012). *Networked: The new social operating system*. MIT Press.
- Rapport, N., & Overing, J. (2000). *Social and cultural anthropology: The key concepts*. Routledge.
- Reader, I. (2014). *Pilgrimage in the marketplace*. Routledge.
- Rettberg, J. W. (2014). *Seeing ourselves through technology: How we use selfies, blogs and wearable devices to see and shape ourselves*. Palgrave Macmillan.
- Rodrigues Moreira, M. J. (2024). *Os caminhos de Santiago em Portugal: Análise do processo de certificação*. Cátedra Institucional do Camiño de Santiago e das Peregrinacións, USC.
- Sime, J. (2023). Materializing nostalgia: Feet, YouTube, and the pilgrimage to Santiago de Compostela. *Material Religion*, 19(1), 1-27. <https://doi.org/10.1080/17432200.2022.2161244>
- Sixto García, J. (2024). *La app AlertCops en el Camino de Santiago: La importancia de comunicar un Camino seguro*. Cátedra Institucional do Camiño de Santiago e das Peregrinacións, USC.
- Steiner, C. J., & Reisinger, Y. (2006). Understanding existential authenticity. *Annals of Tourism Research*, 33(2), 299-318. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2005.08.002>
- Szakolczai, A. (2009). Liminality and experience: Structuring transitory situations and transformative events. *International Political Anthropology*, 2(1), 141-172.

- Taylor, C. (1991). *The ethics of authenticity*. Harvard University Press.
- Tran, M. K., & Davies, A. (2024). The hybrid authenticity of virtual pilgrimage. *Marketing Theory*, 24(3), 391–415. <https://doi.org/10.1177/14705931241270769>
- Trilling, L. (1972). *Sincerity and authenticity*. Harvard University Press.
- Turkle, S. (2011). *Alone together: Why we expect more from technology and less from each other*. Basic Books.
- Turner, V. (1969). *The ritual process: Structure and anti-structure*. Aldine.
- Turner, V., & Turner, E. (1978). *Image and pilgrimage in Christian culture: Anthropological perspectives*. Columbia University Press.
- Van Gennep, A. (1960). *The rites of passage* (M. B. Vizedom & G. L. Caffee, Trans.). University of Chicago Press. (Obra original publicada en 1909)
- Vannini, P., & Williams, J. P. (Eds.). (2009). *Authenticity in culture, self, and society*. Ashgate.
- Wang, N. (1999). Rethinking authenticity in tourism experience. *Annals of Tourism Research*, 26(2), 349–370. [https://doi.org/10.1016/S0160-7383\(98\)00103-0](https://doi.org/10.1016/S0160-7383(98)00103-0)
- Wellman, B. (2001). Physical place and cyberplace: The rise of personalized networking. *International Journal of Urban and Regional Research*, 25(2), 227–252. <https://doi.org/10.1111/1468-2427.00309>
- Zigon, J. (2007). Moral breakdown and the ethical demand: A theoretical framework for an anthropology of moralities. *Anthropological Theory*, 7(2), 131–150. <https://doi.org/10.1177/1463499607077295> Anexos

Anexos

Anexo I. Descrición das persoas peregrinas participantes no estudo

Infor- mante	Xé- nero*	Idade	Nacio- nali- dade	Camiños realiza- dos **	Motivación princi- pal declarada	Intensidade de uso das redes sociais du- rante o Camiño	Principais plataformas di- xitais empregadas	Momento de uso das prácticas dixitais ***
P01	H	69	Esta- douni- dense	CF (2023), CP-C + Ext Finisterre / Muxía (2024)	Mixta (espiritual / comunitaria no pri- meiro; introspec- tiva / solitaria no segundo)	Alta (uso diario para navegar, facer fotos, comunicarse, tomar notas, reservar)	Wise Pilgrim, Camino Ninja, Buen Camino, WhatsApp, GAIA GPS, Find Penguins — blog 2023—, Polar Steps — blog 2024—	PRE: foros, podcasts, webs in- formativas; DUR: uso diario in- tensivo; POST: seguimento, lembranza, contactos posterior- es
P02	H	71	Neoze- landés	CF (2018), CP (2023)	Mixta (claridade, novo rumbo, graza—transfor- mación espiritual e persoal combinada cun interese pola narración)	Media (uso selec- tivo—principalmente para navegación, con- tacto familiar e docu- mentación diaria)	Polar Steps, aplicacións de navegación no móbil, correo electrónico	PRE: planificación e busca de información en liña; DUR: na- vegación, contacto familiar, documentación diaria; POST: creación de libros fotográficos con Polar Steps
P03	M	43	Espa- ñola	CI/Antigo desde Ferrol (2021); CF Pamplona → Za- mora —incom- pleto— (2022)	Mixta (descone- xión/reconexión post-pandemia coa natureza, reflexión persoal, escapar do estrés laboral; evo- lucionou cara ao	Media-alta (fotogra- fías e vídeos diarios, reels en Instagram ao final do día, actuali- zacións familiares; evitou publicacións	Instagram (principal), WhatsApp (familia), Google Maps, guía Eroski do Ca- miño, apps Netflix/RTVE, X/Twitter	PRE: ampla procura en liña me- diante guía Eroski, foros e bole- tíns de Turismo de Galicia; DUR: actualizacións matinais á familia, foto/vídeo durante o día, creación de reels pola

					gozo da experiencia en si no segundo Camiño)	excesivas en tempo real)		noite; POST: continuidade na interacción en redes sociais
P04	H	47	Alemán	CF Pamplona → Finisterre (2017); VdlP (2023); VdlP (2024); +2 Camiños adicionais non especificados	Espiritual / Religiosa (peregrinación cristiá—relación con Deus, oración, visita ao sepulcro do Apóstolo; destaca a fe como motivación central en todos os Camiños)	Media-alta (mantén unha conta de Instagram centrada en sendeirismo/Camiño; publica con regularidade e certo coidado; ~750 seguidores; colaboración con outras páxinas)	Instagram (conta específica para o Camiño), Spotify (música desde as 10:00), app Buen Camino (navegación/planificación), Google Maps, WhatsApp —contacto familiar limitado—, smartwatch (notificacións)	Evolución ao longo dos Camiños (2017: uso mínimo—música descargada, fotos, guía en papel, sen datos móbiles; 2018 en adiante: conectividade completa tras roaming UE—apps, streaming, redes; Recente-mente: só apps, sen guías impresas)
P05	H	69	Neozelandés	CF incompleto (2001), CF completo (2025, 24 anos despois)	primeiro Camiño (2001): curiosidade moderada tras lecturas; Segundo Camiño (2025): forte necesidade de rematar o iniciado 24 anos atrás	Baixa-media (activo en foro do Camiño con publicacións diarias; sen uso de redes sociais; utiliza o teléfono sobre todo como cámara/substituto do caderno)	Foro Camino de Santiago (publicación diaria), Google Maps (navegación / direccións, integrado con audífonos), WhatsApp, cámara, sen redes sociais, Pilgrim Pass (check-in con QR), Aloha (sistema de reservas)	Evolución entre intentos (2001: cámara SLR analóxica, caderno físico; 2025: o smartphone substitúe todo o equipo, o foro substitúe o caderno)
P06	H	79	Estadounidense	CF (2017, 2018, 2025), VPod Le Puy to Pamplona (2019), VdlP (2022), CP (2023–2024), parcial CF (2024)	Inicialmente orientado á familia e á aventura; progresivamente mixto (social, espiritual e exercicio)	Baixa —non utiliza redes sociais convencionais	Correo electrónico (actualizacións diarias e fotos); WhatsApp (comunicación grupal); Booking.com; app Wise Pilgrim; foros do Camiño	PRE: reservas e loxística; DUR: navegación, comunicación e compartición de información

P07	H	68	Aus- tra- liano- Uru- guaio	CF (2014, 2015), CP Lisbon to Santiago Ext.: Muxía and Finisterre (2018), VPod Le Puy → Saint-Jean + final stages CF (2023), CN + CPrim (2025)	Inicialmente aventura e interese cultural ligado á ascendencia galega; progresivamente motivación social e reflexiva (conexión con outros, transición á xubilación, crecemento persoal)	Baixa — evita publicar en redes sociais; só un compañeiro usou Facebook ocasionalmente	Foros do Camiño (planificación e consellos); apps Buen Camino, AllCamino e Gronze (navegación/aloxamento); WhatsApp (coordinación e «familia do Camiño»); Blog e app Relive (vídeos diarios con GPS)	PRE: investigación en foros, reservas, equipamento; DUR: navegación, comunicación e seguridade; POST: blog e arquivo de fotos/vídeos
P08	H	80	Británico	VdlP (2012); varios Camiños posteriores incluíndo CF (múltiples veces, 2023–2024); rutas parciais en bicicleta; previsto regresar en 2025	Inicialmente existencial e espiritual (renovación persoal tras a xubilación, peregrinación católica); progresivamente mixto con curiosidade, compañía e interese intelectual	Moi baixa — evita redes sociais convencionais durante a peregrinación	Correo electrónico (contacto familiar); posteriormente WhatsApp (comunicación/reservas); Booking.com; Gronze.com; foros en liña	Adopción gradual — comezou só con correo electrónico (2012); incorporou WhatsApp, Booking.com e foros a partir de 2015
P09	H	62	Canadense	CF (1989, 2016), CP (2018), Camino de Madrid + San Salvador + CPrim + Ext Finisterre-Muxía (2023), Camino Torres + Camino da Geira e	Inicialmente histórico-cultural (interese pola peregrinación medieval); máis tarde combinado con reflexión espiritual, vínculo familiar (co fillo), e	Moderada-alta — publica reflexións diarias con fotos en múltiples plataformas	Foros do Camiño; Facebook (perfil persoal e grupos do Camiño); apps GPS/navegación	PRE: planificación e busca de información en foros; DUR: navegación e documentación; POST: publicacións e interacción comunitaria

				dos Arrieiros (2024)	aprecio pola cultura española			
P10	M	65	Aus- tra- liana	CN (2025) perco- rrido parcial: San Sebastián to Deba and Requejada to San Vicente de la Barquera	Inicialmente curio- sidade e vínculo fa- miliar; evolucionou cara a unha expe- riencia persoal e espiritual	Moderada —compar- tición ocasional (montaxes fotográfi- cas unha vez ao día)	Foro Camino de Santiago; chatbots (planificación de- tallada e perfís de eleva- ción); blog Stingy Nomads; app Buen Camino; Google Maps; Google Translate; Gmail; WhatsApp; Facebook	Desde a fase inicial de planifi- cación (12 meses antes) até o uso diario durante a ruta (nave- gación, tradución, comunica- ción, reservas e transaccións económicas)
P11	H	56	Esta- douni- dense	CP-L (2025)	Motivación por curiosidade: apren- der a loxística e cultura do Camiño, explorar rutas eu- ropeas e avaliar un futuro CF; non es- piritual	Moi baixa —evita re- des sociais (sen Ins- tagram, sen Face- book); mínima com- partición	Camino Forum, Reddit (Ca- mino Forum, Reddit (subreddit do Camiño), apps Buen Camino e Camino Ninja (preferida), Booking.com, WhatsApp; correo electrónico e video- conferencias ocasionais coa parella	PRE: foros, apps e reservas en liña; DUR: navegación, loxística e comunicación limitada
P12	H	64	Esta- douni- dense	CP-C, CP-L, CP-E (2025)	Despertar espiritual e transición vital; fito persoal e expe- riencia compartida con amigos (e fu- tura repetición coa esposa)	Moderada–baixa: uso para coordinación e contacto próximo; evita exposición pú- blica	Polarsteps; iMessage; WhatsApp (fotos con com- pañeiros); Google Translate	PRE: planificación, lectura de foros; DUR: navegación, actua- lizacións e comunicación
P13	M	47	Alemá	CN desde Irún (2024)	Mixta: reconstru- ción persoal, reto físico, conexión coa	Media (Stories diarias para círculo privado; evita publicación pú- blica; usa moito para navegación e	Instagram (Stories priva- das), Komoot, Booking.com, WhatsApp, Spotify; sen fo- ros	PRE: investigación de ruta en Komoot e blogs alemáns; DUR: check-ins mínimos, Stories á noite, música camiñando;

					natureza e a paisaxe costeira	recomendacións gastronómicas)	POST: álbum fotográfico e compartición selectiva	
P14	H	52	Estadounidense	CF desde Sarria (2019), CP-C (2024)	Curiosidade e reto físico, evolucionando cara a motivación espiritual-reflexiva	Baixa–media (publicacións ocasionais en Facebook; preferencia por comunicación privada; sen Instagram)	Facebook; correo electrónico (mensaxes diarias á parella); Wise Pilgrim; Google Maps (offline); WhatsApp; Kindle	PRE: investigación básica e reservas; DUR: uso só mañá/noite; POST: compartición privada, sen narrativa pública
P15	M	38	Española	CF desde Roncesvalles (2022)	Cultural–gastronómica: conexión coa gastronomía do norte, rutas do viño, documentación de tradicións hostaleiras	Media–alta (creadora de contido gastronómico)	Conta de Instagram gastronómica, blog, Wikiloc, TripAdvisor, grupos de WhatsApp, Google Maps	Todas as fases de forma intensiva; proxecto dixital a longo prazo con guías culinarias
P16	H	36	Irlandés	CF desde SJdP (2023)	Mixta: reflexión persoal pospandemia, documentación creativa	Media (Instagram persoal con publicación selectiva; comparte momentos destacados)	Instagram; cámara/Photos de iPhone; Buen Camino; Google Maps; WhatsApp; ocasionalmente textos tipo blog	PRE: inspiración en Instagram e foros; DUR: moitas fotos pero poucas publicacións; POST: serie fotográfica e fotolibro persoal
P17	H	55	Español	CF desde Sarria (2019), VdlP Sevilla a Astorga incompleto (2024)	Curiosidade pola tradición peregrina	Media (uso práctico —navegación, meteoroloxía, poucas fotos— e limitación voluntaria de redes)	Buen Camino; Gronze; WhatsApp (mensaxe diaria); app AEMET; cámara do móbil; correo ocasional	PRE: consulta Gronze, foros e YouTube; DUR: revisión matinal de ruta/tempo e mensaxe familiar; POST: axuda puntual noutros foros
P18	M	52	Española	CI (2020), CF desde Sarria (2022), CP (2024)	Mixta: conexión coa identidade galega, turismo próximo,	Alta (publica en Facebook e Instagram Stories para promover o	Facebook (grupos de sendeirismo), Instagram,	PRE: recursos locais en galego; DUR: documentación intensiva;

					redescubrimiento pospandemia	Camiño na comuni- dade local)	WhatsApp, app Camino Ga- lego	POST: labor dixital de divulga- ción do patrimonio xacobeo
P19	H	35	Ita- liano	CF desde SJPdP (2023)	Comparación cul- tural e relixiosa: tradición italiana vs española; procura espiritual católica	Media–alta (mantén blog en italiano con reflexións semanais)	Blog WordPress; Instagram; Telegram (grupos italianos); Buen Camino; Spotify	PRE: investigación compara- tiva; DUR: entrada semanal no blog
P20	M	35	Espa- ñola	VdLP (2025)	Espiritual-cultural: práctica católica tradicional	Moi baixa	Correo electrónico (reser- vas), chamadas; guía Eroski en papel	Uso mínimo en todas as fases; DUR: móbil apagado salvo emerxencias
P21	M	58	Britá- nica	CF (2003); CI; VdLP (por etapas); Ca- miño Levante (parcial); Ruta da Laña; Camiño Vasco	Espiritual-intros- pectiva: práctica contemplativa ba- seada na fe, silencio e renovación per- soal	Moi baixa — sen redes sociais, uso mínimo do móbil	WhatsApp (contacto esen- cial), Google Maps ocasio- nal, Booking.com puntual, guías impresas	PRE: pouca pesquisa en liña; DUR: modo avión e mensaxes breves; POST: sen uso dixital, notas manuscritas
P22	M	42	Búl- gara	CF (2018; 2024); Camino del Salva- dor (León → Oviedo, 2024); CP (2024)	Mixta: curiosidade, cultura, recupera- ción tras cirurxía, espiritualidade, re- siliencia, alivio de estrés durante o doutoramento	Media: uso activo para planificación e nave- gación; sen publica- ción pública; consulta de grupos de Face- book e YouTube na preparación	Gronze, Camino Ninja, Buen Camino, WhatsApp, grupos de Facebook, YouTube, Ca- mino Forum, apps meteoro- lógicas, audio-guías, Google Maps	PRE: planificación intensiva con apps, foros e vídeos; DUR: navegación diaria e reservas; POST: seguimento de comuni- dades do Camiño
P 23	M	63	Britá- nica	CF (por etapas, va- rias viaxes); VdLP —parcial— (2024; contin. 2026)	Aspiración de longa data, reto persoal, independencia ao camiñar soa;	Moi baixa: móbil apa- gado, só mensaxes breves ó final do día	Guías impresas; uso moi li- mitado de Foro de Ivar; telé- fono só para chamadas e lo- xística	PRE: guías e mínimo foro; DUR: móbil apagado; POST: lectura ocasional

orgullo por completar etapas difíciles						
P24	H	60	Brasileiro	CF (2013, SJPdP → Santiago); Ext Fis-terra/Muxía; CPrim; CP; CAra; Lourdes → Oloron → CAra; variantes	Recuperación tras enfermedad grave; despois paisaxes, amizades, espiritualidade e forte vínculo emocional	Baixa: evita pantallas; usa móbil só para fotos e mensaxes ao final do día Guía Eroski; Wikiloc (no pasado); AllTrails; móbil para fotos, mensaxes e reservas; sen redes sociais
P25	H	77	Estadounidense	CF (SJPdP → Frómista, 2017; Burgos → Santiago, 2018); VPod (Le Puy → Mozac, 2019); VdLP + Sanabrés (2022); CP-L/CP-C (Porto → Santiago, 2024)	Substitución de expedicións náuticas perigosas; busca de aventura, cultura, arte, historia e encontros internacionais	Baixa-media: sen música nin redes; longos correos diarios con fotos
P26	H	59	Español	Oito Camiños desde 2018, incluíndo longas rutas en solitario, percorridos invernales e travesías fóra da tempada turística	Busca espiritual-introspectiva fonda: sentir chamado interior, vivir con verdade e presenza, renovar sentido vital a través da peregrinación continua	Moi baixa: sen redes sociais, sen publicacións, uso mínimo do móbil só para avisos básicos e chamadas puntuais
				WhatsApp (contacto esencial), chamadas esporádicas, Google Maps ocasional. Sen redes sociais, sen diarios dixitais, sen apps de navegación no día a día. Consulta foros (p.ex. Gronze) fóra do Camiño, onde mantén amizades peregrinas activas		
				Correo electrónico; navegador do móbil para historia local; guía Briarley; amplo uso recente de ChatGPT e Grok		
				PRE: investigación e planificación; DUR: mínimo uso; POST: compartición privada e participación en Gronze		
				PRE: pouca preparación inicial; agora planificación intensiva con IA; DUR: correos e consulta de arte; POST: comunicación continua con peregrinos		
				PRE: investigación básica. DUR: desconexión case total, só comunicación esencial. POST: contacto privado con amizades peregrinas, sen relato público		

P27	H	72	Estadounidense	CF (SJPdP → Burgos, 2024; Burgos → Santiago, 2025 —completando—)	Inspiración dun amigo, gusto pola historia española e o sendeirismo; desafío polos 70 anos	Alta: actualizacións diarias, vídeos do amencer, moitas fotos, videollamadas diarias coa esposa	Buen Camino; apps meteorolóxicas; Google; WhatsApp; podcasts; YouTube; foros; guía Briarley	PRE: YouTube, foros, podcasts, guías; DUR: uso intenso de mapas/tempo/mensaxes; POST: WhatsApp continuo coa «familia do Camiño»
P28	H	33	Español	CPrim (Lugo → Santiago —1ª parte—); CI; CPrim (Oviedo → Lugo —completo—); CN (Irún → Bilbao —parcial—); CP + CP-E	Desexo de longa data; crise persoal; valora soidade, introspección e estados emocionais profundos	Baixa: evita móbil camiñando; úsao só para mapas, fotos e mensaxe limitada	Gronze; YouTube (vídeos previos); TikTok (visións previas); Google Maps; WhatsApp limitado; sen publicación	PRE: investigación extensa inicialmente; DUR: mapas cando é necesario; POST: compartición familiar e consulta puntual
P29	H	38	Español	CF	Interese antigo; animado por compañeiro; buscou sociabilidade, auto-descubrimiento e espiritualidade non relixiosa	Moi baixa: só WhatsApp familiar, fotos ocasionais e Gronze Maps	Gronze; YouTube; WhatsApp; Google Maps; sen redes durante a ruta	PRE: YouTube + Gronze + foros; DUR: fotos e navegación; POST: álbum en Instagram e contactos de peregrinos
P30	M	55	Canadense	CN (Irún → Santiago) + Ext (Fistera, Muxía); Italia: Via di Francesco, Via degli Dei, Dolomitas, Cinque Terre	Gratidade profunda tras accidente grave; camiña como acción espiritual de agradecemento, procura divina e inmersión cultural	Media: ~300 fotos/día; Instagram dedicado ao Camiño; comunicación mínima	Foro caminodesantiago; YouTube (60+ vídeos); móbil para fotos, GPS, notas, reservas; podcasts espirituais	PRE: planificación exhaustiva durante un ano; DUR: uso constante para fotos/navegación; POST: actualizacións en Instagram e contactos esporádicos

* M = muller; H = Home ** CF = Camiño Francés; CP = Camiño Portugués; CP-C = Camiño Portugués Central; CP-L = Camiño Portugués Litoral; CP-E = Camiño Portugués Espiritual; CN = Camiño del Norte; CI = Camiño Inglés; VdLP = Vía da Prata; VPod =

Via Podiensis (Le Puy-en-Velay); CPrim = Camiño Primitivo; Ext = Extensión (Finisterre, Muxía) *** PRE = Fase de planificación; DUR = Durante o Camiño; POST = Ao regresar.

Anexo II. Guion da entrevista semiestruturada

Bloque 1 — Contexto básico e vínculo persoal

- 1.1. Para comezar, cantas veces fixeches o Camiño, en que anos e que che motivou en cada ocasión?
Que estaba a ocorrer na túa vida nese momento?
- 1.2. Podo preguntarche a túa idade?

Bloque 2 — Fase pre-Camiño

- 2.1. Usaches recursos en liña para preparar o Camiño?
Foros, grupos de Facebook, Instagram, YouTube, blogs...?
- 2.2. Antes de comezar, cando participabas en comunidades en liña, xa te percibías como peregrino/a?
Conectaches con alguén que desexas coñecer logo en persoa?
- 2.3. Que imaxe mental tiñas do Camiño antes de comezar?
Houbo algo que te sorprendera porque non aparecía nas redes nin nas guías?
- 2.4. Ter tanta información previa axudoute ou reduciu a sensación de descubrimento?
Se o repetises agora, gustaríache saber menos antes de partir?

Bloque 3 — Tecnoloxía durante o Camiño

- 3.1. Durante o Camiño, en que situacións utilizaches dispositivos dixitais?
Puxeches límites ou regras sobre cando usalos?
Había momentos ou lugares nos que decidías non usar o móbil por respecto ou por necesidade espiritual?
- 3.2. Algunhas persoas senten que a tecnoloxía resta autenticidade. Ti como o ves?
Que é para ti un Camiño «auténtico»?
- 3.3. Estar conectado con casa ou coas redes influíu na túa sensación de desconexión da vida cotiá?
O Camiño comezou ao botar a andar ou xa comezara antes en liña?

Bloque 4 — Documentación, fotografía e difusión

- 4.1. Compartiches contido sobre o teu Camiño nas redes sociais, xa fose durante ou despois?
Como decidías que momentos pagarían a pena fotografar ou compartir?
- 4.2. Como influíron os comentarios, os «likes» ou as mensaxes na forma de vivir a túa experiencia?
Algunha vez compartiches algo porque pensabas que lle gustaría a outros?
Hai aspectos do Camiño que preferiches non mostrar? Por que?

Bloque 5 — autenticidade, normas e debates entre peregrinos/as

- 5.1. Viches debates sobre que significa ser un «verdadeiro» peregrino/a? (Reservas, envío de mochilas, comezar preto de Santiago, usar *apps*, etc.)
Onde te sitúas ti nestes debates?

Bloque 6 — Experiencia persoal

- 6.1. Que atopas no Camiño que non atopas na vida cotiá?
Que revela o corpo cando levas días a camiñar?
- 6.2. Houbo encontros con outros peregrinos que te marcasen especialmente?
- 6.3. Que che transforma do Camiño e que che impulsa a volver?

Bloque 7 — O regreso e o futuro

- 7.1. Que importancia tivo para ti obter a Compostela?
Sentíchala como unha validación da experiencia?
- 7.2. Se volves facer o Camiño, cambiarías a forma de usar a tecnoloxía, tanto na preparación como durante a ruta?
- 7.3. Como imaxinas o teu próximo Camiño?
- 7.4. Que agardas atopar agora?

Anexo III. Guía